

Zamecki, Stefan

"Woprosy Istorii Jestiestwoznaniija i Tiechniki" - rocznik 1983

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 30/1, 181-187

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z CZASOPISM

„Woprosy Istorii Jestiestwoznaniija i Tiechniki” — rocznik 1983.

W 1983 r. opublikowane zostały cztery numery radzieckiego kwartalnika „Woprosy Istorii Jestiestwoznaniija i Tiechniki”. Przypomnę, że periodyk ten wydawany jest od 1980 r., zastępując wydawnictwo seryjne nieperiodyczne pod tym samym tytułem¹.

Numer pierwszy otwiera dział *Ogólne problemy nauki i techniki*, w którym zamieszczono artykuły: L. Geymonata (Włochy): *Wokół problemu racjonalności rozwoju nauki* oraz P. P. Gajdienki: *Postowie do artykułu L. Geymonata*. Obydwa te teksty w moim przekładzie ukazały się na łamach „Zagadnień Naukoznawstwa”². Zainteresują one z pewnością tych czytelników, którzy uprawiają naukoznawczą (w tym: filozoficzną) refleksję nad dziejami nauki. Wspomniane *Postowie* pozytywnie oceniają artykuł L. Geymonata, wykazując pewne zbieżności między jego ujęciem a ujęciem marksistów — zwłaszcza w obszarze zagadnień dotyczących dialektyki. Wreszcie trzeci artykuł, zamieszczony w tym dziale, pióra S. G. Kara-Murzy: *Rozwój metod badawczych jako przedmiot historii nauki* ma charakter jawnie naukoznawczy, by nie powiedzieć — naukometryczny. W dziale: *Metodologiczne problemy badań historyczno-naukowych* znalazł się tylko tekst G. Kröbera (NRD): *Fundamentalne odkrycia a sukcesywność produktywnych stanów w historii rozwoju logiki symbolicznej*; zainteresuje on również naukoznawców o specjalności naukometrycznej. W dziale *Wybitni radzieccy uczeni i inżynierowie* opublikowano tym razem tylko artykuł Z. J. Gelmana: *Wkład P. P. Szorygina do badań nad węglowodanami* — tekst erudycyjny, a zarazem specjalistyczny. Zbliżone w klimacie, ponieważ dotyczą historii nauk ścisłych, są artykuły zawarte w dziale *Naukowe doniesienia*, a mianowicie F. D. Owczarenki: *Rozwój nauk chemicznych na Ukrainie*; J. S. Warszawskiego i A. B. Szajnina: *Gibbs o „paradoksie Gibbsa”*; E. Tensinskiej (Czechosłowacja): *Wokół badań nad rozpadem beta swobodnego neutronu*; A. A. Wassojewicza (na s. 82 błędnie podano imiona autora jako A. Ł.): *Czy istnieją dwie ropy naftowe?! (Wokół dyskusji nad problemem starożytnych sztucznych zastępników naftowych)*. Wszystkie te teksty są bardzo interesujące dla historyków chemii i fizyki. Zamieszczony na końcu artykuł L. J. Majstrowa i H. Ł. Wilinowej: *O welocypedzie Artamonowa* rozbija tematycznie zwarty układ działu. Z kolei w dziale *Na 1200-lecie al-Horesmi* znajdujemy dwa teksty: *Z dzieł Muhammeda al-Horesmi* (w przekładzie B. A. Rosenfelda) oraz S. H. Sirażdinowa i G. P. Matwijewskiej: *Muhammed ibn Musa al-Horesmi i jego wkład do historii nauki*. Dział *Pamiętne daty* zawiera teksty: artykuł I. M. Zabelina: *Rozwój myśli geograficznej* a W. I. Wiernadski. (W 120-lecie urodzin); krótki szkic: *Igor Wasiliewicz Kurczatow o sobie. (W 80-lecie urodzin)* oraz przygotowany przez N. J. Moskowczenkę i W. J. Frenkla komentarz do tego szkicu. Wreszcie w dziale tym znajdujemy dwa listy L. D. Landaua do N. Bohra ze słowem wstępnym D. Danina, autora książki Niels Bohr (1978) i komentarzem W. A. Szukowa. Nasuwa się uwaga, że teksty poświęcone I. W. Kurczatowowi stanowią zbyt skromne uhonorowanie jubileuszu

¹ Por. E. Olszewski: *Tematyka naukoznawcza w pierwszych numerach „Woprosow Istorii Jestiestwoznaniija i Tiechniki”*. „Zagadnienia Naukoznawstwa” z. 1—2 (65—66) 1981 s. 250; S. Zamecki: „Woprosy Istorii Jestiestwoznaniija i Tiechniki” — rocznik 1981. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1983 nr 1 s. 233—238; S. Zamecki: „Woprosy Istorii Jestiestwoznaniija i Tiechniki” — rocznik 1982. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1984 nr 1 s. 231—235.

² Por. L. Geymonat: *Wokół problemu racjonalności rozwoju nauki*. „Zagadnienia Naukoznawstwa” z. 4 (76) 1983 s. 537—552; P. P. Gajdienko: *Postowie do artykułu L. Geymonata*. „Zagadnienia Naukoznawstwa” z. 4 (76) 1983 s. 553—557.

tego wybitnego w skali światowej uczonego. W dziale *Z dziejów międzynarodowych związków naukowych* umieszczono artykuły: W. A. Markina: *Z dziejów ustanowienia Międzynarodowego Roku Polarnego* i L. I. Irzaka: *Związki Josepha Barkofta z radziecką fizjologią*. W dziale *Przeglądy* opublikowano szkic A. N. Szamina: *Mendel i narodziny genetyki*. Dział *Kalendarz jubileuszowych dat* przynosi informacje o wybitnych uczonych przeszłości. Działy recenzyjne zawierają recenzje lub noty poświęcone książkom: radzieckim (8); angielskim, indyjskim, niemieckim (NRD) i węgierskim. Działy *Życie naukowe* i *Kronika zagraniczna* zawierają sprawozdania z radzieckich i zagranicznych konferencji naukowych. W *Listach do Redakcji* A. W. Jefremow pisze o *grobie P. I. Ryczkowa*, jak wiadomo, pierwszego członka-korespondenta Petersburskiej Akademii Nauk. W dziale *Nekrologi* zamieszczono okolicznościowe teksty poświęcone L. J. Majstrowowi i A. A. Czekanowowi. W sumie numer ciekawy, zwłaszcza w działach artykułowych.

Numer drugi otwiera artykuł wstępny pochodzący z książki: *Sowietskaja nauka: Itogi i perspektywy. K 60-letiju obrazowanija Sojuza Socialistycznych Respublik* (1982, pod redakcją A. P. Aleksandrowa). Następnie w dziale: *W 165-lecie urodzin i 100-lecie śmierci Karola Marksa* zamieszczono artykuły: B. M. Kiedrowa: *Karol Marks o rozwoju naukowego poznania* i W. M. Mołodszy: *Matematyczne rękopisy K. Marksa a rozwój historii matematyki w ZSRR*. Dział: *Ogólne problemy rozwoju nauki i techniki* zawiera artykuły: J. G. Neujmina: *Historia modelowych koncepcji i metod* oraz A. M. Kulkina: *Polityczna instytucjonalizacja nauki w USA*. Oba teksty mają charakter naukoznawczy. Zwraca uwagę fakt, że Redakcja rozluźniła nieco wymogi formalne, publikując teksty obszerniejsze aniżeli poprzednio. W dziale: *Problemy metodologiczne badań historyczno-naukowych* znajdujemy artykuły: T. I. Rajnowa: *Falowe fluktuacje twórczej produktywności w rozwoju zachodnioeuropejskiej fizyki w XVIII i XIX wiekach* oraz A. N. Wialcewa: *Definicja naukowego odkrycia*. Ten ostatni będzie opublikowany w moim przekładzie na łamach „Zagadnień Naukoznawstwa” (1985, zesz. 1). Jest to rzeczowy, interesujący napisany tekst, stanowiący niejako załącznik do opublikowanej przez autora książki: *Odkrytije elementarnych czastic. Elektron Beta. Foton Gamma* (Moskwa 1981). Z pewnością artykuł i książka zainteresują głównie historyków nauk ścisłych (por. recenzję tej książki, pióra Z. Cioka — „Zagadnienia Naukoznawstwa” 1985, zesz. 1). W dziale *Wybitni uczeni i inżynierowie* znajdujemy szkic A. T. Grigoriana: *Wybitny uczoney i organizator nauki. (W 70-lecie urodzin A. Iszlińskiego)*. Zróżnicowany tematycznie i chronologicznie jest dział *Naukowe doniesienia*, w którym zamieszczono artykuły: J. A. Mitropolskiego i A. N. Bogolubowa: *Rozwój nauki na Ukrainie*; G. B. Petrosjana: *System miar długości według armeńskich źródeł z VII wieku i ich związek z miarami epoki hellenizmu*; A. A. Gursteina: *Rola armeńskich źródeł z VII wieku w ustalaniu trwania greckiego stadium* oraz J. W. Czajkowskiego: *O Darwinie między wierszami. (Dyskusja nad problemami darwinizmu w latach 1856—1861)*. Dział *O naukowej twórczości dekabrystów* zawiera artykuły: W. N. Makiejewa: *„Dziennik z podróży po Amurze” i listy — z podróży — do rodziny dekabrysty M. A. Bestużewa* oraz K. S. Kujbyszewej i N. I. Safronowa: *O naukowej spuściznie dekabrysty P. I. Borisowa*. W dziale: *Materiały do biografii uczonych i inżynierów* opublikowano artykuły M. A. Styrikowicza i W. Chwostowa: *Georgij Fiedorowicz Knorre (1891—1962)* oraz W. J. Frenkla: *Dysertacja doktorska A. Einsteina*. Ten ostatni tekst omawia motywy i okoliczności wyboru tematu pracy doktorskiej przez wybitnego uczonego. Chodzi tu — przypomnę — o *Eine neue Bestimmung der Molekuldimension*. Rozprawa ta liczyła zaledwie 21 stron i wydrukowano ją w Bernie, na kilka miesięcy przed jej obroną. Jednak autor artykułu przyznaje, że na podstawie dostępnej mu literatury o A. Einsteinie trudno wyrobić sobie zdanie, jaka była dokładna data obrony. W następnym dziale *Proces nauczania a historia nauki i techniki* zamieszczono obszernie (ss. 142—152)

opracowanie pióra T. I. Uljanikiny: „Okrągły stół”: rola wiedzy historyczno-naukowej w procesie pedagogicznym. Omawiane są w nim wystąpienia dyskutantów na posiedzeniu zorganizowanym przez redakcję „Woprosów Istorii Jestiestwoznaniija i Tiechniki” oraz „Wiestnika Wyższej Szkoły”, które odbyło się 17 maja 1982 r. w Moskwie. Wypowiadali się: S. R. Mikulinski, D. N. Trifonow, N. A. Figurowski, M. A. Jielaszewicz, W. L. Basaniec, W. W. Gorochow, N. A. Miezzenin, B. A. Rosenfeld, A. A. Kuzin, N. W. Aleksandrowa, S. S. Demidow, L. J. Zorin, G. N. Golin, D. I. Łando, G. G. Dumenton. Przestudiowanie tego sprawozdania — jak spodziewam się — będzie wielce interesujące i pożyteczne dla polskich historyków nauki i techniki. Szersze omówienie wypowiedzi dyskutantów jest tu niemożliwe, zwróć przeto uwagę tylko na niektóre z nich. S. R. Mikulinski, który otworzył obrady, stwierdził m. in., że historia nauki i techniki posiada poważne ideowo-teoretyczne i metodologiczne znaczenie, zwłaszcza z punktu widzenia procesu przysposobiania do zawodu różnych specjalistów. Dyskutant przypomniał, że po drugiej wojnie światowej wprowadzono wykłady i inne zajęcia z historii nauki we wszystkich radzieckich uczelniach, jednak stopniowo z nich rezygnowano. Główną przyczyną był brak wykwalifikowanych wykładowców — profesjonalnych historyków nauki, dobrze przemyślanych programów, podręczników. Toteż — stwierdził S. R. Mikulinski — celowe jest wprowadzenie takich zajęć tylko tam, gdzie znajdują się wysoko kwalifikowane kadry wykładowców przedmiotu. Zaakcentował przy tym, iż byłoby celowe — jego zdaniem — wyklądać łącznie historię nauki i naukoznawstwo, opracowując programy z zakresu historii przyrodoznawstwa i techniki, dostosowane do profesjonalnej orientacji danej uczelni. Uznał też za wskazane tworzenie katedr z zakresu historii przyrodoznawstwa i techniki w tych uczelniach, gdzie pozwalają na to możliwości kadrowe. Katedry takie mogłyby rozpocząć przygotowywanie przyszłych specjalistów — historyków nauki. Dyskutant zwrócił uwagę na istniejące już dobre wzorce w dziedzinie nauczania historii nauki — przykładem niech będzie kurs wykładów: *Historia i metodologia chemii* w Leningradzkim Państwowym Instytucie Pedagogicznym im. A. I. Hercena przez profesora A. A. Makarenę. Następnymi dyskutantami byli znani historycy chemii — D. T. Trifonow i N. A. Figurowski. D. N. Trifonow zwrócił uwagę na dwa pragmatyczne cele stojące przed historią nauki: przygotowanie profesjonalnych historyków nauki i popularyzowanie wiedzy o dziejach nauki wśród szerokich kręgów odbiorców. Dyskutant stwierdził brak masowego zainteresowania historią przyrodoznawstwa i techniki, a nawet wypaczone niekiedy rozumienie celów tej dziedziny, „która obecnie przekształciła się w samodzielną naukową dyscyplinę z własnymi konkretnymi zadaniami i metodami pracy, z własną aparaturą pojęciową” (s. 143). N. A. Figurowski wyraził swe przekonanie, że winę za niewprowadzenie historii przyrodoznawstwa i techniki do programów uczelni ponoszą sami historycy, którzy nie przejawiają należytej inicjatywy. Zwrócił uwagę, że niekiedy zajęcia z historii nauk są ułomne pod treściowym i metodologicznym względem. Nierzadko szczegółowo wykładane bywają dawne okresy z dziejów nauki, przy jednoczesnym traktowaniu po macoszemu nowych i najnowszych. Jest to — zdaniem dyskutanta — wadliwy punkt widzenia zadań historii nauki. Jak przestroga zabrzmiało następujące stwierdzenie: „Historia nauk przyrodniczych i poszczególnych dziedzin techniki wymaga od pedagoga nie tylko wiedzy z zakresu swojej wąskiej specjalności, ale i szerokiego humanistycznego wykształcenia, a także znajomości podstaw marksizmu-leninizmu, praw dialektyki, umiejętności twórczego zastosowania tej wiedzy do wyjaśniania różnorodnych historycznych zjawisk. Można być wspaniałym specjalistą w swej dziedzinie, dobrze znać faktyczną podstawę kursu, ale być niedośćecznie przygotowanym w dziedzinie marksistowskiej historii nauki. Historia nauki i techniki — to nauka pograniczna, w takim samym stopniu odnosi się ona do nauk przyrodniczych czy technicznych, jak i do nauk humanistycznych. Jej

pograniczne położenie jako nauki ideologicznego frontu tworzy u niektórych młodych wykładowców jawną pokusę do podmieniania wykładu faktycznych informacji, stanowiących podstawę historii, rozmaitymi schematycznymi konstrukcjami, mającymi pretensje do rangi szerokich naukowych uogólnień; jedni spośród tych wykładowców rozprawiają o logice odkryć, logice rozwoju nauki itp., inni kładą u podstaw naukowe rewolucje i inne zjawiska. Niepodobna oponować przeciwko uwzględnianiu całego tego materiału, ale niesłuszne jest wykorzystywanie go jako podstawy kursu" (s. 144). Wypowiedzi innych dyskutantów poruszały sprawy zbyt szczegółowe, toteż zrezygnowałem z ich omawiania. W następnym dziale *Praca historyka nauki* znajdujemy artykuł W. L. Gwozdzieckiego: *Zagadnienia z historii i techniki w pracach I. J. Konfederatowa*; zainteresuje on głównie historyków energetyki. W dziale *Publikacje* zamieszczono artykuł P. J. Koczina i R. L. Cooka (USA): *Nieznany list P. L. Czebyszewa do S. W. Kowalewskiej*; polecam go historykom matematyki. Kilka informacji o znanych uczonych przeszłości przynosi dział *Kalendarz jubileuszowych dat*. W działach recenzyjnych mowa o książkach: radzieckich (4), japońskiej i o periodyku włoskim. Zaznaczył się przeto pewien regres w tym zakresie. Dział *Życie naukowe* przynosi doniesienia o kilku posiedzeniach naukowych w ZSRR i Czechosłowacji, wśród nich tekst pióra T. A. Komarowa i T. W. Bogatowej: *Nauczanie historii chemii w Moskiewskim Uniwersytecie Państwowym*. Mowa w nim m. in. o tym, że w Gabinetie Historii i Metodologii Chemii, kierowanym od 37 lat przez N. A. Figurowskiego, wzrosła w ostatnich latach liczba studentów piszących prace dyplomowe z historii chemii. Wygłoszono ponad 400 referatów, w tym 260 z historii najnowszych kierunków i metod chemii. Zakres tych referatów był bardzo szeroki, a dorobek Gabinetu znaczący. Toteż — dodam od siebie — środowisko radzieckich historyków chemii nie musi obawiać się o przyszłość swojej specjalności. Już na etapie zajęć studenckich jest ona uprawiana w sposób profesjonalny.

Numer trzeci otwiera dział *Ogólne problemy rozwoju nauki i techniki*, zawierający artykuły: B. G. Kuzniecowa: *Geneza mechaniki a geneza nauki*; B. M. Kiedrowa: *O dyscyplinowości w świetle ogólnej struktury rozwijającej się wiedzy naukowej* oraz I. D. Rożańskiego: *Na przełomie dwóch epok (Johann Philopon w sporze z arystotelesowską koncepcją kosmosu)*. Dwa pierwsze z wymienionych artykułów mają charakter naukoznawczy. Z kolei dział: *120-lecie urodzin W. I. Wiernadskiego* przynosi artykuły: S. R. Mikulinskiego: *O pojęciu noosfery*; I. I. Moczalowa: *Pierwsze przestrogi o groźbie jądrowej katastrofy: Pierre Curie i W. I. Wiernadski* oraz I. A. Tugarinowa i A. W. Łapo: *Jubileuszowe posiedzenie poświęcone 120-letciu urodzin W. I. Wiernadskiego*. W bliskim związku z problematyką tego działu pozostaje artykuł I. N. Zabelina (por. „Woprosy Istorii Jestiestwoznanija i Tiechniki” 1983 nr 1); zainteresują one przede wszystkim historyków geologii. W dziale *Wybitni radzieccy uczeni i inżynierowie* znajdujemy artykuł A. P. Juskiewicza: *A. N. Kołmogorow o przedmiocie matematyki i jej historii*. (W 80-lecie urodzin A. N. Kołmogorowa). Jest to wprawdzie tekst dla historyków matematyki, niemniej zapoznanie się z nim przyniesie zapewne pożytek innym historykom nauk ścisłych. Niektóre jego fragmenty mają charakter wyraźnie naukoznawczy. Dział *Naukowe doniesienia*, redagowany z dużym wyczuciem interesujących problemów, zawiera artykuły: E. K. Pierwyszyna: *Z dziejów przemysłu środków łączności w ZSRR*; G. K. Cwierawej: *A. D. Golicyna obrona Buffona*; R. A. Simonowa: *Nowe materiały o „obliczeniowej mądrości” XVI w.*; I. R. Selimichanowa i M. N. Ragimowej: *O dwóch stadiach w rozwoju badań nad starożytnym metalem*; O. A. Sokolowej: *Wokół historii klasyfikacji minerałów* oraz N. P. Konoplewej: *Ruch inercyjny a aksjomatyka fizycznych teorii*. Ten ostatni artykuł wyróżnia się korzystnie pod metodologicznym względem, przy czym autorka szczęśliwie uniknęła formalizacji i logicyzacji wykładanego materiału zdając sobie

sprawę, że tekst je jadresowany jest do historyków nauki. W dziale *Materiały do biografii uczonych i inżynierów* zamieszczono krótki szkic N. A. Figurowskiego: *Wybranie M. W. Łomonosowa w poczet członków Bolońskiej Akademii Nauk*. Dział *W muzeach i archiwach* zawiera artykuł K. G. Lewykina i I. W. Lewoczki: *Muzeum a badania historyczno-naukowe (na przykładzie Państwowego Muzeum Historycznego)*. W dziale *Pamiętne daty* opublikowano artykuł M. M. Chajrułłajewa: *Al-Horesmi i jego epoka*, nawiązujący do artykułu zamieszczonego w numerze pierwszym periodyku.

Jak można sądzić z perspektyw blisko czterech lat wydawania „Woprosów”, Redakcji zależy szczególnie na publikowaniu prac poświęconych średniowiecznej nauce zrodzonej w kręgu arabsko-muzułmańskim. Dział *Publikacje* przynosi krótki szkic W. A. Kapitanczuka: *Nieznany program zajęć praktycznych K. A. Timiriazjewa z zakresu botaniki*. Tekst pióra J. M. Krepsa: *O przeżytym i przeżywanym*, zamieszczony w dziale *Wspomnienia*, stanowi pierwszą część autobiografii autora, której druga ukazała się w numerze czwartym „Woprosów”. Opublikowanie tej autobiografii recenzent interpretuje jako próbę wprowadzenia na łamy radzieckiego periodyka doświadczeń „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” z tą różnicą, że Redakcja „Kwartalnika” publikuje autobiografie specjalnie zamówione, podczas gdy „Woprosy” opublikowały autobiografię jako przedruk. Dział *Nauka i technika za granicą* przynosi interesujący, chociaż krótki szkic A. K. Baga (Indie): *Rozwój matematyki w Indii po 1600 r.* Dział *Kalendarz jubileuszowych dat* zawiera informacje o wybitnych uczonych przeszłości. W działach recenzyjnych omówiono książki: radzieckie (5), angielską, niemieckie (NRD i NRF). W dziale *Życie naukowe* znajdujemy informacje o międzynarodowej i kilku radzieckich konferencjach naukowych. Numer — chociaż to ocena subiektywna — nieco mniej interesujący aniżeli dwa poprzednie.

Numer czwarty otwiera artykuł redakcyjny: *Aktualne zadania badań historyczno-naukowych*, po którym w dziale *150-lecie urodzin D. I. Mendelejewa* zamieszczono artykuły: D. N. Trifonowa: *Rewolucje w nauce o okresowości* i N. W. Gasanowej: *O pewnym wywiadzie D. I. Mendelejewa*. D. N. Trifonow rozważa trzy poziomy rozumienia zjawiska okresowości: 1. pierwiastkowy (chemiczny), 2. atomowy (elektronowy), 3. jądrowy (nukleonowy). Wykorzystuje przy tym pojęcia „makrorewolucji” i „mikrorewolucji”. Wprawdzie autor zastrzega się, że nie zamierza omawiać kwestii typologii naukowych rewolucji, ponieważ została ona „wystarczająco opracowana w naukoznawstwie”, niemniej tekst jego ma miejscami charakter właśnie naukoznawczy. Niezależnie od dyskusyjności wprowadzonych przez autora pojęć „makrorewolucji” i „mikrorewolucji” artykuł jest nader wartościowym przyczynkiem do badań nad dziejami nauki o okresowości w chemii — zwłaszcza w odniesieniu do czasów najnowszych. Z kolei N. W. Gasanowa przytacza komentowany tekst wywiadu przeprowadzonego z D. I. Mendelejewem w styczniu 1903 r. w Kijowie przez korespondenta „Kijowskiej Gaziety”. Tekst ten ukazał się 22 stycznia 1903 r. na łamach wspomnianego periodyku i był podpisany: *Chemik*. W wywiadzie tym mowa o poglądach D. I. Mendelejewa na takie m. in. problemy, jak odkrycie zjawiska promieniotwórczości i radu. Ciekawa jest odpowiedź uczonego, że w Petersburskim Instytucie Elektrotechnicznym, na Politechnice, Uniwersytecie i w innych zakładach Petersburga prowadzono od 1902 r. badania nad radem z udziałem D. I. Mendelejewa (por. s. 17). Ciekawy wywiad, a zwłaszcza komentarze N. W. Gasanowej. W dziale *Ogólne problemy nauki i techniki* znalazł się artykuł E. M. Mirzojana: *Ewolucyjne programy w radzieckiej biologii*. Dział *400-lecie urodzin I. Fiedorowa* zawiera artykuł J. S. Lichtensteina: *Drukarz książek wcześniej nie widzianych*. W dziale *Praca historyka nauki* opublikowano obszerny artykuł B. N. Kiedrowa: *Nad rękopisami Mendelejewa (O tym, jak badano dzieje odkrycia i opracowywania prawa okresowości)*. Artykuł bardzo

interesujący, szkoda tylko, że nie umieszczono go w tym samym dziale co prace D. N. Trifonowa i N. W. Gasanowej. Z kolei w dziale *Naukowe doniesienia* zamieszczono artykuły: J. I. Sołowiewa: *N. W. Łomonosow w ocenie A. S. Puszkina*; P. A. Miedwediewa: *Metamorfozy aksjomatu wyboru*; N. G. Chajretdinowej: *Trygonometria an-Nasawi* oraz doniesienia G. J. Kurtika i B. A. Rosenfelda: *Astronomiczne manuskrypty Sabita ibn Korra w Bibliotece Akademii Nauk ZSRR*. W dziale *Historiografia historii nauki* opublikowano obszerny artykuł S. R. Mikułińskiego i M. G. Jaroszewskiego: *T. I. Rajnow — badacz nauki*. Niezależnie od interesującej treści artykułu, ciekawy jest też przypis na s. 81: „Termin »historia nauki« bywa stosowany w dwóch różnych sensach. Oznacza on zarówno obiektywny proces rozwoju nauki, jak też dziedzinę wiedzy badającą ten proces. W celu uniknięcia terminologicznej niejasności historię nauki w drugim sensie nazywamy tutaj historiografią nauki. Natomiast historiografię — tak jak jest ona rozumiana w naukach historycznych — historiografią historii nauki”³. W dziale *Wybitni radzieccy uczeni i inżynierowie* zamieszczono artykuł I. M. Zabelina: *A. A. Grigorjew jako fizyczny geograf*. W dziale *Z historii odkryć i wynalazków* znajdujemy artykuł A. B. Migdała: *Historia pewnej symetrii* — rzecz dotyczy kwarków. Historyków hydrotechniki zainteresuje z pewnością zamieszczony w dziale *Materiały do bibliografii uczonych i inżynierów* artykuł W. S. Wirginskiego i M. J. Liebermana: *Nowe dokumenty o życiu i działalności M. I. Serediukowa*. W dziale *Pamiętne daty* opublikowano artykuł G. N. Nawryzowa: *50-lecie konferencji o badaniach nad siłami wywórczymi w Tadżyckiej SRR*. Nawiązując do numeru trzeciego w dziale *Proces nauczania a historia nauki i techniki* zamieszczono szkic N. D. Kurtewa i L. J. Szmarkowskiego: *Historia nauki w procesie nauczania technicznej szkoły wyższej*. W dziale *Wspomnienia* J. M. Kreps kontynuuje swoją autobiografię, zaś w dziale *Kalendarz jubileuszowych dat* znajdujemy informację, jedyną zresztą w tym dziale w całym roczniku, o jubileuszu polskiego uczonego, a mianowicie 100-leciu urodzin Kazimierza Funka. Numer zawiera dwie recenzje, przy czym wyłącznie książek radzieckich. Dział *Życie naukowe* przynosi kilka doniesień poświęconych radzieckim i zagranicznym konferencjom naukowym. Numer zamyka nekrolog poświęcony czechosłowackiemu naukoznawcy — Radovanowi Richcie (1924—1983).

Oceniając ogólnie rocznik „Woprosow” z 1983 r. chciałbym zwrócić uwagę na dwie sprawy. Pierwsza — to problem nakładu. O ile w 1981 r. nakład doszedł do 4.066 egzemplarzy, o tyle w 1983 r. spadł do 2.377. Nakład jednego z numerów z 1980 r. (stare „Woprosy”) wynosił 1750 egzemplarzy. Wiadomo mi, że numer drugi z 1984 r. ma nakład zaledwie 2038 egzemplarzy. Druga sprawa — to problem recenzji. W trzech kolejnych rocznikach (1981, 1982, 1983) nie znalazłem recenzji żadnej polskiej książki⁴. W 1983 r. na łamach „Woprosow” opublikowano 28 recenzji, przeważnie bardzo krótkich. Dla porównania: „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” w 1983 r. opublikował 39 recenzji, przy czym w większości są to bardzo obszerne teksty, nierzadko artykuły recenzyjne. Wydaje się, że Redakcja „Wopro-

³ Por. S. Zamecki: *Historia „nauki” jako problem badawczy*. „Człowiek i Światopogląd” 1984 nr 11; por. tenże: recenzja książki: *W poszukiwaniu teorii rozwoju nauki. (Oczekiwanie zapadnoeuropejskich i amerykańskich koncepcji XX wieku)*. Moskwa 1982. Izdatelstwo „Nauka” w: „Zagadnienia Naukoznawstwa” 1984 z. 4 (w druku).

⁴ W 1982 r. w numerze 4 „Woprosow” wprowadzono nowy dział: *Na stronach zagranicznych periodyków*. Umieszczono w nim omówienie zawartości numeru pierwszego z 1982 r. „Kwartalnika”, pióra H. A. Firsowej. Jest to jedyny przypadek w nowych „Woprosach” — odnotowanie polskiego wkładu do historii nauki i techniki.

sow” ma pewne trudności w znalezieniu odpowiednich autorów do działów recenzyjnych. Myślę jednak, że są to trudności przejściowe.

Stefan Zamecki
(Warszawa)

„Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego”. T. 19 z. 3—4. Wydawnictwo Radomskiego Towarzystwa Naukowego. Radom 1982 118 ss.

Radomskie Towarzystwo Naukowe obchodziło w roku 1983 dwudziestolecie swojego istnienia. Te dwadzieścia minionych lat — to okres wytężonej pracy członków Towarzystwa, pracy w niezwykle trudnych warunkach, uwieńczonej jednak wieloma sukcesami. Pamiętać bowiem musimy, że RTN przechodziło wiele zmian organizacyjnych, borykało się z licznymi trudnościami finansowymi, a przez pewien okres jego działalności była nawet zawieszona. Mimo to osiągnięcia Towarzystwa w dziedzinie naukowej są niepodważalne, a prowadzona przez nie szeroko zakrojona działalność może być przykładem dla wielu placówek tego typu i zasługuje na słowa pochwały. Jubileusz dwudziestolecia stał się inspiracją do opracowania przez członków specjalnego numeru „Biuletynu”, zawierającego podsumowanie dotychczasowych prac Towarzystwa.

Dział merytoryczny „Biuletynu” otwiera artykuł obecnego prezesa RTN — dra S. Ośko: *Działalność Radomskiego Towarzystwa Naukowego w latach 1963—1983. Zarys historyczny*. Autor przedstawił w sposób chronologiczny rozwój Towarzystwa, dokonując periodyzacji jego dziejów na dwa zasadnicze okresy. Po zapoznaniu się z kolejami losu RTN wydaje się być godne podziwu zaangażowanie jego członków, którzy mimo tak licznych przeszkód, a nawet przykrości, nie zrezygnowali z kontynuacji swoich prac w ramach Towarzystwa, nad popularyzacją wiedzy o Radomiu i okolicy. Tematyka prac RTN jest różnorodna. Badania prowadzi się w sześciu komisjach, a ich wyniki publikowane są nie tylko na łamach „Biuletynu”, ale także jako wydawnictwa zwarte. Organizowanie sesji naukowych, konkursy i turnieje dla młodzieży, integrująca działalność kulturalna wszystkich towarzystw regionalnych województwa — to tylko niektóre formy prac Towarzystwa omówione przez autora. Na podkreślenie zasługują tu uwieńczone sukcesem zabiegi wokół opracowania monografii Radomia, a także bibliografii wydawnictw związanych z tym miastem. Z końcowych sformułowań piszącego wynika, że Towarzystwo stawia sobie jeszcze bardziej ambitne cele, których udanej realizacji należy życzyć jego członkom.

Dalsze siedem artykułów „Biuletynu” dotyczy — z drobnymi wyjątkami — tematyki prac badawczych RTN. Z. Guldon omówił *Tematykę humanistyczną na łamach „Biuletynu Kwartalnego Radomskiego Towarzystwa Naukowego”*, a W. Rakowski problematykę społeczno-ekonomiczną i przyrodniczą na łamach tegoż czasopisma. Są to w zasadzie skromne komentarze do zamieszczonej na końcu „Biuletynu” bibliografii jego zawartości za ostatnie dwadzieścia lat.

W. Hański w zwięzły sposób naświetlił *Zagadnienia służby zdrowia w pracach Radomskiego Towarzystwa Naukowego*, zaś W. M. Bielski w sposób wybiórczy, niekompletny zaprezentował niektóre prace z dorobku wydawniczego Towarzystwa. H. Kelles-Krauz zapoznał czytelników z aktualnym stanem badań RTN w zakresie kolejowego transportu, publikując artykuł pt. *Transport kolejowy w warunkach koncentracji odpraw przesyłek*.

Prace organizacyjne — związane z powstawaniem księgozbioru naukowego RTN — omówiła G. Kabza, a H. Nurowski zaprezentował *Regionalną problematykę ekonomiczną jako przedmiot badań naukowych*. Analizując układ wymienionych